

Af Per Nellemann Bang

Sanskrit og hindu medicin-katarakt-beskrivelse langt før vikingerne

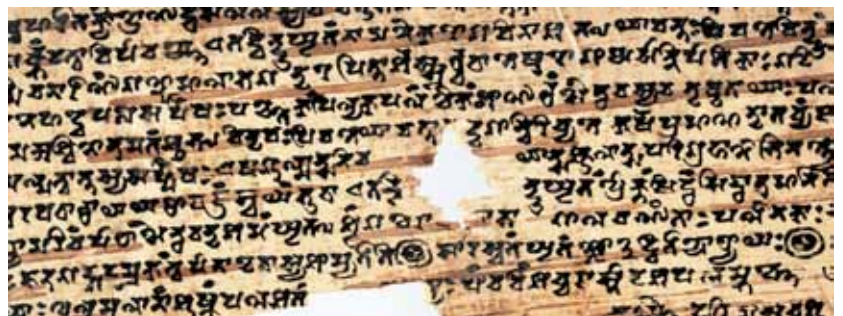
Som indo-europæere er vi vidende om, at vort sprog og kultur har rødder plantet i Indusdalen i det nuværende Pakistan. I den sidste halvdel af det andet årtusinde f.Kr. kom Aryan folket til Indusdalen og erstattede den daværende civilisation. De medbragte sproget Sanskrit, som blev hinduismens klassiske litterære sprog.

Fra omkring 1500 f.Kr. har Indien haft en fortsat litteratur på Sanskrit og den tidlige religiøse Veda litteratur har med stor kraft påvirket al senere litteratur og rækker dybt ind i den medicinske historie.

Som hos andre folk var hekse-doktoren også i Indien den første læge. Den helbredende troldmand anvendte trylleritualer, tryllevers og helbredende urter i dæmonud-drivelsen.

I begyndelsen overleveredes kundskaberne ved genfortælling, som først senere blev nedskrevet. Det nedskrevne er siden gået tabt, og tilbage står vi med et virvar af skrevne kopier af genfortællingers genfortælling.

Vi skylder i vidt omfang omrej-sende buddhistiske munke deres en-delige form. F.eks. den vigtige ældste originalkilde: Bower manuskriptet,

Fragment af Bower Manuskriptet. Skrevet på Sanskrit på birkebark.

der blev fundet 1890 af den engelske løjtnant Bower i en buddistisk stupa, i Kutscha, nær Kashgar, Turkestan. Det er skrevet på birkebark, og palæografiske studier tyder på omkring år 450 e.Kr. Det er et vigtigt kilde-materiale. Teksten om Bower manu-skriptet ses uændret på engelsk, tysk og dansk. Men i dag handler vi ikke anderledes med hensyn til afskrifters

afskrift, idet nutidens medicinske teksbøger ofte har afskrifter.

Veda og Sanskrit litteraturen er kolossal, også i fysisk størrelse, så oversigten nedenfor er foretaget ud fra standardværker med henblik på medicinen.

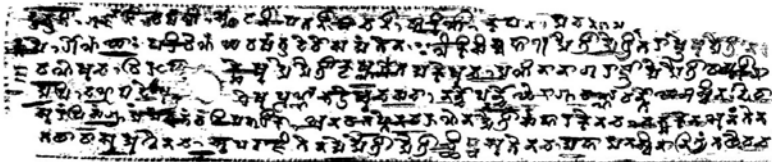
F.eks. indeholder hovedværket den episke tradition på sanskrit "Mahabharata" (Bharata dynasiets

The Bower Manuscript.

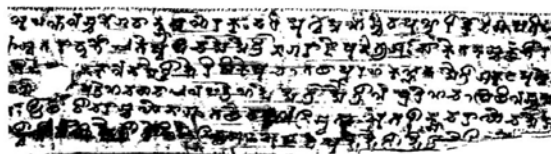
Part VI Leaf 3

Plate LI

Obverse.

Reverse.

Fragment af Bower Manuskriptet. Skrevet på Sanskrit på birkebark.

store epos, 400f.Kr.-200e.Kr., omkring 100.000 dobbeltvers. Så rig er også den fortællende litteratur, at alle folkesagn en tid blev antaget at stamme fra Indien. Mange fortællinger har fundet vej til os. De findes i 1001 nats eventyr, Decameron, La fontaines fabler og H.C. Andersens eventyr.

Veda perioden

Det ældste værk er Rig Veda (1500-1200 f.Kr.), som er den brahmanske hinduismes fundamentale tekst og det ældste religiøse værk på et indo-

europæiske sprog. Det er en samling af 1028 vers til gudernes ære. Senere tilføjes andre Veda: Yajurveda (1200 f.Kr.), Samaveda (1100 f.Kr.) og den fjerde Atharveda (1200 f.Kr.), som indeholder hymner og trylleformularer.

Mellem 800 og 600 f.Kr. tilkommer prosaskrifterne Brahmanaer og senere Aranyakaer og Upanishadaer. Vi finder i de første Atharveda tekster begyndelsen til en anatomi, embryologi og hygiejne, og de har været den stærkeste inspirationskilde til de medicinske skrifter. Herfra ud-

vikledes de i form af Ayurveda ("livveda"), sundhedsvidenskaben, som hvilede meget på de første indfødtes tradition og senere persere, grækere og arabere. Ayurveda omfatter i bred forstand alle aspekter af velvære, fysisk, mentalt og i en vis udstrækning religiøst, dets mål var Ayus, et langt liv og Arogya, sygdomsfrihed. I praksis dækkede det studiet af årsag, symptomer, diagnose og helbredelse af sygdom.

Oprindelig var Ayurveda magisk og empirisk, men blev efterhånden udviklet til en filosofisk teori, der var højt udviklet og fjernt fra virkeligheden baseret på obskure svært forståelige abstraktioner uden større praktisk relevans.

Traditionelt siges, at der er tre gamle hovedværker, Caraka-Samhita, Susruta-Samhita og Vagbhata.

Meget yngre værker er: Vopadeva, Madhava, Vrinda og Chakradatta.

Caraka og Susruta er sikkert sagnfigurer og Caraka skal have været kong Kaniskas livlæge. Han var ikke bare læge, men også etiker og filosof. Caraka-Samhita er bemærkelsesværdig hippokratisk i indholdet.

Susruta-Samhita er den mest kendte indiske medicinske lærebog er først nedskrevet ca 350 e.Kr. Den er affattet i en blanding af prosa og vers og er i sprog og indhold yngre end Caraka. Den er i modsætning til øvrige skrifter klar, og systematisk, nærmest opbygget som vore kompendier og reducerer den store mængde data, som den indiske medicin har arvet til en overkommelig størrelse. Der er f.eks. afsnit om prognosen ved de 26 daværende nævnte øjensygdomme (90 er tallet i Carakas).

Susruta er spændende fordi det først og fremmest er en kirurgisk lærebog, som bl.a. omhandler operation af hernier, katarakt og plastik-

Stupaen i Sanchi, Indien 4-1 årh. BC

Halvkuglen på en stupa er stadig kendetegn på et buddhistisk tempel.
Her Mankiala Stupa i Rawal ilpindi, Pakistan.

kirurgi, samtidig med at indikation, operationsbeskrivelse og komplikationer og deres behandling angives. Det kræver dog lidt energi at omstille sig til de anatomisk upræcise navne og den metafysiske sygdomsopfattelse, der ligesom vore dages "alternative" behandling hviler på humoralpatologien og den dikotomiske behandling.

Der er tre kardinalelementer luft (vata), galde (pitta) og slim (kapha), som sammen med blodet bestemmer alle levende væseners tilblivelse, bevarelse og opløsning. Sygdom opstår, når der er fejl (dosha) i den såkaldte tridosha ligevægt mellem en eller flere kardinalelementer.

Der er også et stort afsnit, som omhandler øjensygdomme i et supplementum (Uttara-Tantaram), hvor kapitel XVII diskuterer den kurative behandling af sygdomme i pupillen og linsen (Drishi-gata-Roga-Pratiheda, "Drishi=pupil, Roga=Sygdom). Herfra citeres nedenfor ordret over-

sat fra Bhishagratanas oversættelse fra 1916 til engelsk. De runde paranteser er oversætterens og de firkantede mine. Hvis teksten ikke er helt flydende, skyldes det den indiske oversætter, som synes at have oversat ord til ord. Kursivering er min. Det er ikke til at stå for de "lyriske" afsnit i den ellers tørre tekst.

"Kirurgisk behandling af Kaphaja Linga-nás'a:

Nu skal vi beskrive de (kirurgiske)

forholdsregler, der skal anvendes for at helbrede et tilfælde af Linga-nás'a [Symptomer] på grund af forstyrret Kapha. I tilfælde hvor den forstyrrede Dosha i organet, i.e. den ramte del af organet ikke synes semicirkulær eller tynd i midten, hverken fast (hård), eller uregelmæssig (i form), eller mærket af et stort antal linier eller en variation af farve, eller hvor den ikke ligner en perle eller en dråbe vand i form, eller hvis den ikke bliver pinefuld og rødfarvet, så skal patienten først behandles med Sneha [olie-massage] og Sveda [svedekur] på en årstid, hvor det ikke er for koldt eller varmt til formålet.

Herefter sikres hænderne etc. på patienten med godt tovværk og bringes til at sidde, mens han samtidigt ser (med begge øjne) på sin næsetip. Da vil den forstandige kirurg efterlade to dele af den hvide del af øjæblet fra enden af Apánga (laterale øjenkrog), og idet han fuldstændigt og forsigtigt har trukket øjnlågene til side med sin tommel- og pegefingre samt ringfinger, vil han indføre Yava-vaktra (nål) instrumentet gennem siderne af den naturlige åbningslignende punkt, nær de ydre øjenvinkler, hverken over eller nedenfor, idet der passes på ikke at trænge gennem venerne. Det venstre øje skal gennemtrænges med højre hånd og højre med venstre hånd.

Det tilfredsstillende resultat af

Kashgar i Tukistan findes helt øst.
Der fandtes Bower manuskriptet i en stupa.

Shushrut-statue
Patanjali Yogpeeth.

operationen (perforationen) skal kunne erkendes af den karakteristiske rapport eller lyd og udsiven af en dråbe vand fra den afficerede region, efter perforationen. Øjeblikkeligt ved perforationen skal det ramte organ oversprøjtes med brystmælk. Sálaká'en skal holdes på sin plads og den syge vækst eller forekomst (katarakt), hvad enten den er fast eller løs, skal da tilbørligt bades varmt fra ydersiden med bløde blade af Váyadæmpende virkning, og Drishti-mandala [pupil] regionen skal efterfølgende skræbes med den (spidse) ende af en Sálaká. Slim og Phlegma (Kapha), som samles i det ramte øje, skal fjernes ved at bede patienten om at snyde det væk ved at lukke næseboret på den anden side af det opererede øje. *Afsnittet kan antages som ordentlig afskrabet, når den antager glansen af den strålende sol på en*

skyfri himmel og er fri for smerte. Da skal (Sálaká stav) forsigtigt trækkes tilbage, så snart det kan erkende syn, og herefter oversprøjtes det ramte øje med klaret smør og forbindes med et stykke linned.

I denne periode (syv dage ifølge Vágharta) skal patienten lægges på ryggen i et komfortabelt rum (frit for støv og røg) og advares mod overdreven brug af kropsfunktioner som opstød, hoste, gaben, spyttten, nysen etc. Diætregerime og opførsel er herefter det samme, som observeres af en internt behandlet med Sneha. Forbindingen skal fjernes hver fjerde dag, og organet skal vaskes med afkog af lægemidler med Váyadæmpende egenskaber og forbindes igen med en frisk ny. Øjet skal have (lette) varme omslag hver fjerde dag som før, så krops Váyu ikke kan forværres. Denne regel skal følges de

næste ti dage, da det vil give et frisk kraft til synet. Efterbehandling (som snus, errhines[?], Tarpanas, etc.) skal da anvendes, og diæten skal bestå af lette fødeemner og givet i moderate mængder.

Personer erklæret uegnet til vensektion (f.eks. børn, gamle mænd, etc.) skal ikke have udført nogen operation.

Symptomer og behandling af sygdomme som skyldes ukorrekt operation

Hvis den tilfældige blødning (fra en punktur det forkerte sted) fylder øjenkaviteten, i det tilfælde skal øjet oversprøjtes med klaret smør ordentlig kogt med Yashiti-madhu og brystmælk. En incision (punktur) tæt på det ydre hjørne (Apángâ) på øjet vil medføre hævelse, smerte, tåreflåd af øjet, som skal afhjælpes med grødomslag (Upanáha) på delen mel-

lem buerne af øjenbrynene, og oversprøjte (Sechana) øjet med lunkent klaret smør. I det tilfælde at organet er perforeret nær Krishna-mandela (iris regionen), og Krishna-mandela er påvirket heraf, skal den ramte del oversprøjtes med klaret smør, udrensning skal ordineres, og blodfjernelse (ved hjælp af igler) skal der søges tilflugt til. En udmattende smerte opstår fra en punktur foretaget i den øverste del af øjet (Krishna-mandela), og det skal kureres ved sprøjtende dråber af lunkenvarmt klaret smør over affektionens sæde. Ekscessivt tåreflåd sætter ind med smerte og rødme af øjet i det tilfælde, punkturen er foretaget på den nederste del af øjet (Krishna-mandela) og sådanne tilfælde skal behandles som på den foregående måde. Emulsion (Sneha) applikation og varmt omslag (Sveda) af delene såvel som applikation af Anvāsana laksativ skal overvejes som kur i tilfælde af rødme, tåreflåd, smerte, følelseløshed og stivhed (af øjenvipperne) i øjet, som følge af utilstrækkelig håndtering af instrumentet under operationen.

Hvis fjernelsen sker i det akutte stadium (i et tilfælde af Linga-nasa) Dosha har tilbøjelighed til et opadrettet forløb og udløser tilbagefald i de rød-farvede pletter eller film (opaciteter) på Sukra (hvid del af øjet), og det kan medføre en uudholdelig smerte og fuldstændigt ødelægge synet. ....[udeladt] ...

Ligesom en kæmpe sky, som kommer når vinden møder sit endeligt, således møder den fuldt forværrede Dosha sin skæbne, hvis den opereres med en kirurgs Sālākā.

Årsager til tilbagefald

Et tilbagefald af forstyrret Dosha er forårsaget af slag mod hovedet, fysisk anstrengelse, seksuel eksces, opkastning, epileptiske kramper, eller ved at gennemtrænge Linga-nāśa

(katarakt) i dens delvist udviklede (immature) stade.

Symptomer forårsaget af defekter ved Sālākā

Forsigtighed iagttages for ikke at fjerne katarakten med en groft formed Sālākā (stav), da det kan resultere i en akut og brændende smerte i det ramte organ. En stav med en ru knop kan føre til en forværring af de forstyrrede Doshas. En tyk-toppet stav vil nødvendigvis danne et udstrakt sår, hvorimod en skarp avler frygt for at skade øjet på mange måder. Et ekscessivt tåreflåd sætter igang ved at bruge en stav med ulige eller uregelmæssig top eller mund, hvorved dens uro (under operationen) gør den abortiv. Således skal en Sālākā være udført og anvendes til formålet på en sådan måde for at udelukke muligheden for de førnævnte defekter og skader.

Beskrivelse af Sālākā

Sālākā skal forarbejdes til at måle otte fingre i længden, dens midterste del dækket med trådstreng og ligne den øverste del af tommelfingeren i omkreds og dens ender skal afsluttes i form af en knop. Staven skal være udført af kobber, jern eller guld.

Forstyrrelser på grund af defekt operation

Rødme af øjet, lokal hævelse, sugende smerte (fremkomst af) Arvuda og Vudvuda, svineøje [skelen?] og oftalmi etc. skyldes forkert håndtering af staven eller brug af forkert diæt og opførsels-regime. De behandles efter den forstyrrede dosha's natur.

[Herefter følger et par sider med den medicinske behandling med plastre og øjendråber, som tilberedes med remedier fra det lokale køkken eller fra baghaven.]

Teksten er lidt uklarer om, hvad det egentlig er, der foretages inde i øjet,

men det kunne se ud som om, der i virkeligheden foretages en ekstrakapsulær kataraktoperation og ikke en luksering af linsen ned i corpus vitreum. Hvorfor skulle der ellers afskrabes og slim snydes væk.

Susruta-Samhita afsluttes pompøst med en eviggyldig konklusion, som også citeres ordret.

"Konklusion

Den medicinske videnskab er ubegribelig som oceanet. Den kan ikke beskrives på selv hundreder og tusinder vers. Uforstandige personer, som ikke er i stand til at fatte den virkelige betydning af videnskabelig tænkning vil ikke være i stand til at opnå ordentlig indsigt i den medicinske videnskab, selv om den omhandles udførligt på tusind vers. De okkulte principper som forklaret på disse sider vil derfor kun spire og gro og bære gode frugter i den sympatiske varme fra et medicinsk talent. En lærd og erfaren læge skal derfor prøve at forstå de okkulte principper, som er gentaget her med respekt og med henvisning til andre videnskaber."

Per Nellemann

Referencer:

www.ofthalmolog.com

Artiklen er et genoptryk af en artikel i oftalmolog fra 2001 og bringes, fordi en artikel i Acta Ophthalmologica 2013 p.1-4. af Grzybowski, A.G. & Ascaso, F.J. ud fra tre oversættelser af Susruta har tilsvarende extracapsulærlignende cataract operationlignende beskrivelse.

Den aktuelle oversættelse fra 1916 har ikke en beskrivelse af 'The Jabamukhi Salaka (a curved needle used to push the cataract out of the field of vision).

Referencer:

An english translation of The SUSRUTA SAMHITA based on original sanskrit text.Vol. III Uttara-Tantra. ed.and transl.: Kaviraj Kunjalal Bhishagratna, 105 pp. I The Chowkhamba Sanskrit studies vol. XXX. Chowkhamba Sanskrit series office, Varanasi, India. 1963, identisk med 1916-udgaven.

CARAKA- SAMHITA. vol II .(text with english translation) ed. and transl.:Priyavrat Sharma pp.438-451, i Jaikrishnadas Ayurveda series No.36. Chaukhambha Orientalia, Varanasi, India. 1992

HINDU WORLD, an encyclopedic survey of hinduism. vol.II. Ch. Medicine pp.56-58. ch.Ayurveda pp.104-108. Benjamin Walker. George Allen & Unwin Ltd. London, 1968.

The AYURVEDIC SYTEM of MEDICINE. Or an exposition, in english, of Hindu Medicine. Kaviraj Nagendra Nath Sen Gupta. vol I. (3.ed.) Logos press, New Delhi, 1919.

CAKRADATTA. (Text with english translation). A treatise on Principles and Practices of Ayurvedic Medicine. ed. and transl. Priya Vrat Sharma. i Kashi Ayurveda Series 17. Chaukhambha Orientalia, Varanasi, India. 1994

A History of SANSKRIT LITERRATURE , A. Berriedale Keith, Oxford Univ. Press 1920.

Geschichte der indische Litteratur. Winternitz, M. 3.bd. Leipzig, Amelangs Verl. pp.540-554, 1920

MEDICINENS HISTORIE. Edv. Godtfredsen. 2.udg. Nyt Nordisk Forlag, Køben-havn. 1964.

COMPTONS INTERACTIVE ENCYCLOPEDIA. CD. 1994.

ENCARTA 95. Microsoft CD. 1995